

PRIMUM NON NOCERE

Povzetek

Znano je, da ima digitalizacija lahko dobre in slabe posledice. To velja tudi za digitalizacijo v šolstvu. Zdi se pa, da prav tega dejstva ne upoštevajo – v saj ne v zadostni meri – tisti, ki odločajo o digitalizaciji šolstva. Negativne posledice, ki se kažejo kot škodljivi učinki uporabe digitalnih orodij na zdravje otrok in njihovo uspešnost v šoli, namreč zahtevajo etično presojo njihove rabe v izobraževalne namene. Pri tem je treba upoštevati predvsem dve etični načeli, ki izhajata iz bioetike in medicinske etike. Prvo načelo, ki se glasi: »primum non nocere«, nas zavezuje, da se vzdržimo povzročanja škode drugim. Drugo načelo, načelo spoštovanja avtonomije posameznika, pa zahteva, da bi zato, ker uporaba digitalnih orodij v šoli lahko povzroči škodo otrokom, morali pred njihovo uporabo pridobiti informirano soglasje otrok in njihovih staršev.

Uvod

Digitalizacija izobraževanja je eden od ključnih ciljev sedanje evropske in slovenske šolske politike.¹ Hkrati pa je nekaj, kar se v šolah že dalj časa dogaja. Zato so že znane tudi nekatere posledice digitalizacije izobraževanja. Te so dobre in slabe. Kot pozitivne posledice se običajno navaja, da digitalizacija omogoča lažji dostop do učnih gradiv in do veliko večjega števila drugih izobraževalnih virov, kar daje učencem možnost, da prilagodijo učenje in opravljanje nalog svojim zmožnostim in interesom; da omogoča izobraževanje na daljavo, kar je še posebej pomembno takrat, ko pouk v šoli ni mogoč; da omogoča lažje sodelovanje med učenci in učitelji, kar pripomore k boljšemu učenju; da zmanjšuje digitalni razkorak in s tem digitalno nepravilnost itd. Kot negativne posledice digitalizacije izobraževanja pa se omenja možnost zmanjšanja socialnih interakcij med učenci in med učenci in učitelji, ki potekajo v živo; preobremenjenost z informacijami in posledične težave z zbranostjo; slabše znanje; večja izpostavljenost spletnim tveganjem, kot so goljufije, kršitve zasebnosti ali spletno nadlegovanje

¹ EU, [Akcijski načrt za digitalno izobraževanje \(2021–2027\)](#) | European Education Area (europa.eu); [Akcijski-načrt-digitalnega-izobrazevanja-2021-2027.pdf](#) (gov.si).

in ustrahovanje; digitalna zasvojenost in škoda, ki jo povzroča pretirana raba digitalnih orodij in izpostavljenost raznovrstnim ekranom na zdravje otrok.

Prav slednje pa, kot kaže, ni bilo predmet dovolj obsežne in poglobljene etične presoje. To velja tudi za *Akcijski načrt za digitalno izobraževanje (2021–2027)*, ki je nastal kot politična podpora EU trajnostnemu in učinkovitemu prilagajanju sistemov izobraževanja in usposabljanja držav članic EU digitalni dobi, in za slovensko različico tega dokumenta: *Akcijski načrt digitalnega izobraževanja (2021-2027)*. V omenjenem EU dokumentu sicer piše, da je potrebno zagotoviti »visokokakovostne učne vsebine, uporabniku prijazna orodja in varne platforme, ki spoštujejo pravila o digitalni zasebnosti in etične standarde«, v slovenskem dokumentu pa je kot eden od ciljev kibernetike varnosti naveden »dvig kompetenc na področju varne in etične rabe digitalnih tehnologij vseh deležnikov«. Toda etični standardi v teh dokumentih sploh niso ne navedeni ne opredeljeni. Zato je treba etična merila, vsaj ko gre za presojo rabe tiste digitalne tehnologije, za katero obstajajo z verodostojnimi empiričnimi raziskavami potrjene ugotovitve, da povzroča škodo otrokovemu telesnemu in duševnemu zdravju, šele vzpostaviti. Teh negativnih posledic je več vrst. Med njimi so najbolj znane tiste, ki se kažejo kot škodljivi učinki pretirane uporabe nekaterih digitalnih orodij, pri čemer je s pretirano rabo običajno mišljen skupni čas, ki ga otrok preživi pred takšnimi ali drugačnimi zasloni. Pri tem ni pomembno, ali otrok ta digitalna orodja uporablja zaradi zabave ali v izobraževalne namene, ali jih uporablja doma ali v šoli. Ko jih uporablja v šoli pri pouku, se predpostavlja, da je takšna raba otroku v korist. Toda kljub temu lahko prispeva tudi k pretirani rabi, ki škoduje njegovemu zdravju. Zato bi morali tisti, ki odločajo glede digitalizacije šolstva, ravnati v skladu s koristmi otroka, k čemur jih na pravni ravni med drugim zavezuje Konvencija o otrokovih pravicah, in z etičnimi normami. Pri tem je bržkone treba upoštevati predvsem dve etični načeli, ki sicer izhajata iz bioetike in medicinske etike, a sta uporabni tudi v etiki umetne inteligence. Prvo načelo, ki se glasi: »primum non nocere«, nas zavezuje, da se vzdržimo povzročanja škode drugim. Drugo načelo, načelo spoštovanja avtonomije posameznika, pa zahteva, da bi zato, ker uporaba digitalnih orodij v šoli lahko povzroči škodo otrokom, morali pred njihovo uporabo pridobiti informirano soglasje otrok in njihovih staršev.

Iz tega sledi, da moramo tudi pri uporabi zaslonov in drugih digitalnih orodij v šoli najprej spoštovati načelo: ne škoduj otrokom. To načelo pa je tesno povezano z načelom, ki pravi, da

moramo delati dobro. Nekatere etične teorije niti ne delajo razlike med tema načeloma.² Frankena, denimo, načelo dobrodelnosti razdeli na štiri splošne obveznosti, od katerih prvo opredeljuje kot načelo in obveznost ne-škodovanja, druge tri pa označuje kot načela in obveznosti delati dobro:

1. Človek ne sme povzročiti zla ali škode.
2. Človek bi moral preprečiti zlo ali škodo.
3. Zlo ali škodo je treba odstraniti.
4. Človek bi moral delati ali spodbujati dobro.

Pri tem je potrebno poudariti, da vsako od treh načel dobrodelnosti zahteva ukrepanje: preprečevanje škode, odpravljanje škode in spodbujanje dobrega, medtem ko samo načelo ne-škodljivosti, ki ima obliko »Ne stori X«, zahteva le namerno izogibanje dejanjem, ki povzročajo škodo. Kljub temu pa ima moralna obveznost ne škodovati drugim običajno večjo težo kot obveznost pomagati jim. Toda včasih lahko velja tudi obratno. Denimo takrat, ko nek ukrep ali dejanje povzroči zelo majhno škodo drugim, obenem pa jim prinese veliko korist.³

Zato je, ko govorimo o pasteh digitalizacije, ključno vprašanje, kako veliko škodo in kako velike koristi prinaša digitalizacija izobraževanja in še posebej uporaba zaslonov in drugih digitalnih orodij v šoli. Če hočemo odgovoriti na to vprašanje, moramo najprej poznati pozitivne in negativne posledice njihove uporabe. Vednost o negativnih posledicah izhaja iz rezultatov številnih raziskav, ki ugotavljajo, da pretirana uporaba raznoraznih zaslonov škodi otrokovemu zdravju, telesnemu in duševnemu.⁴ Iz teh ugotovitev pa ne sledi, da je vsaka uporaba teh digitalnih orodij škodljiva za otrokovo zdravje, niti da v nobenem primeru nima ali ne more imeti pozitivnih izobraževalnih učinkov. Poudarek je namreč na pretirani uporabi. Kaj je pretirana uporaba, je v grobem določeno s časom, ki ga otrok določene starosti preživi pred zasloni. Znani francoski nevroznanstvenik Michel Desmurget, denimo, da je za otroke do šestega leta starosti nepotrebna in celo škodljiva kakršnakoli uporaba zaslonov, medtem ko je po tej starosti vse do dvanajstega leta njihova uporaba do pol ure na dan brez znanih negativnih

² T. L. Beauchamp, J. F. Childress, *Principles of biomedical ethics*, Oxford University Press, Oxford 2013, str. 151.

³ Ibid., str. 151-153.

⁴ Slabše kognitivne sposobnosti, slabši uspeh na razvojnih testih ter učna manj uspešnost; Odstopanja na področju govorno-jezikovne komunikacije; Motnje pozornosti in izvršilne funkcije; Motnje spanja; Kratkovidnost, sindrom utrujenih oči; Debelost; Depresija; Agresivnost kot posledica izpostavljenosti agresivnim vsebinam na zaslonih itd. (Smernice za uporabo zaslonov pri otrocih in mladostnikih, Ljubljana 2021).

učinkov, po dvanajstem letu pa ima njihova uporaba do ene ure na dan majhne negativne učinke.⁵

Te in podobne ugotovitve bi morali upoštevati tudi tisti, ki odločajo o digitalizaciji izobraževanja, če ta vključuje tudi rabo digitalnih naprav z zasloni v vrtcih in šolah. Če prej omenjene ugotovitve držijo, potem jih etično načelo ne-škodovanja zavezuje, da tovrstne digitalizacije v vrtcih ne izvedejo, v nižjih razredih osnovne šole pa omejijo. Če pa imajo dokaze, da bi z uvedbo takšne digitalizacije otroci v vrtcih in osnovni šoli utrpeli le majhno škodo obenem pa pridobili velike koristi ali pa, da bi tudi opustitev tovrstne digitalizacije prav tako škodovala otrokom, potem bi morali te dokaze javno predstaviti in od staršev pridobiti privolitev, da so njihovi otroci v vrtcu in šoli izpostavljeni škodljivim vplivom ekranov.

V nasprotnem primeru bi šolska oblast in tisti, ki odločajo o digitalizaciji izobraževanja, ravnali v nasprotju z že omenjenim etičnim načelom spoštovanja avtonomije posameznika. Kajti to načelo zahteva, da bi šolska oblast lahko otroke v vrtcih in šoli izpostavila škodljivim vplivom ekranov samo pod pogojem, da bi za to predhodno pridobila informirano soglasje staršev. Ali drugače povedano, načelo avtonomije poudarja pomembnost spoštovanja pravice posameznika do samostojnega odločanja o lastnem življenju in zdravju. To pomeni, da bi morala najprej šolska oblast, nato pa posledično tudi učitelji in vzgojiteljice zagotoviti, da so otroci in njihovi starši ustrezno in nepristransko obveščeni o uporabi tovrstne digitalne tehnologije v vrtcih in šolah, da dobro razumejo, kakšne so možne pozitivne in negativne posledice rabe te tehnologije za njihove otroke, ter da imajo možnost ne samo izraziti svoje mnenje, temveč tudi avtonomno sprejeti odločitev glede sodelovanja njihovih otrok pri izobraževalnih dejavnostih, kjer so izpostavljeni ekranom.

⁵ M. Desmurget, *La fabrique du crétin digital*, Seuil, Paris 2020, str. 389-390. Priporočila slovenske sekcije za primarno pediatrijo so nekoliko manj stroga, saj postavljajo časovne meje izpostavljenosti otrok zaslonom v prostem času takole: 0-2 leti: nič; 2-5let: največ do ene ure na dan; 6-9 let: največ eno uro; 10-12let: največ uro in pol; 13-18: največ dve uri na dan (Smernice za uporabo zaslonov pri otrocih in mladostnikih, Ljubljana 2021, str. 11).